

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДИК ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Трухан О. Ф., викладач кафедри методики соціально-гуманітарної освіти та виховання ІППО КМПУ ім. Б. Д. Грінченка

Вивчення історії є одним із найважливіших чинників формування національної свідомості народу. «Без знання минулого неможливо правильно зрозуміти сучасне», — справедливо наголошував видатний український історик М. С. Грушевський. За короткий час в Україні створено нову цілісну систему викладання історії України та всесвітньої історії, повністю оновлено зміст та структуру історичної освіти. Її повністю позбавили ідеологічних, вузькокласових підходів і поглядів на розвиток суспільства, оцінювання минулого та перспективи майбутнього.

Окреслимо деякі підходи до організації викладання історії в школі.

Важливого значення під час вивчення курсу історії набувають вступні уроки. Учитель не лише ознайомлює школярів зі змістом і завданням курсів, підручниками, а знаходить можливість для національного і патріотичного виховання. Обов'язково слід розповісти про становище українських земель у той чи інший історичний період, споконвічне прагнення українського народу свободи, незалежності власної держави, визначити хронологію курсу та найбільш важливі проблеми. Учні 5–7-х класів мають зрозуміти, що таке історія і що досліджують історики. Під час викладання історичних дисциплін передусім потрібно сприяти тому, щоб учні мали можливість дізнатися більше про різні історичні події та суспільні явища, які визначали епоху і є основними, найсуттєвішими для її розуміння; постійно розвивати вміння й навички учнів щодо роботи з історичними фактами, які дають узагальнену картину минулого; формувати розуміння історичної хронології, причиново-наслідкових зв'язків, відчуття епохи, неминучості руху суспільства шляхом історичного прогресу. Важливим інструментом історичного пізнання на цьому етапі вивчення історії стають шкільні підручники, посібники, хрестоматії з історії, історичні атласи, контурні карти, збірники дидактичних вправ, зошити з історії тощо. Значну увагу слід приділяти наскрізним історичним поняттям, таким як: *історичні*

джерела, держава, монархія, республіка, демократія, релігія, матеріальна та духовна культура.

Практикою доведено, що високу ефективність мають уроки, на яких застосовують прийоми коментованого читання підручника, роботу з текстами підручників та посібників, історичними документами, малюнками, дидактичними вправами. Під час вивчення історії доцільно постійно звертатись до історії рідного краю. Діти повинні розуміти не лише загальні історичні процеси, а й уміти локалізувати їх.

Таблиця 1

Модель вивчення історії рідного краю

Історична доба	Головні події в історії України	Основні події в історії рідного краю

Знання, які здобувають учні, переходячи з класу в клас, повинні розширювати їхнє логічне мислення, розвивати вміння та навички історичного пізнання. Цей новий етап роботи потрібно реалізувати під час викладання історичних курсів у 8-х та 9-х класах. Необхідно розкрити перед учнями великий шлях, що його пройшов український народ — від Гетьманщини до національно-державницьких ідей другої половини XIX ст. Вивчення історії України збігатиметься із загальним контекстом всесвітньої історії. Обидва курси передбачають опанування історичних понять: *індустріальне суспільство, соціальна структура*

суспільства, національно-визвольна війна, соціальна революція, технічний прогрес, гуманізм, національно-культурне відродження.

Школярі мають навчитись аналізувати та узагальнювати історичний матеріал, визначати суть, причини, значення історичних подій, уміти самостійно працювати з різноманітними джерелами інформації, готувати доповіді та виступати перед однокласниками.

Плануючи роботу з учнями 10–11-х класів, учитель орієнтується на рівень розвитку логічного мислення старшокласників, їхні вміння і навички самостійної роботи. Уроки різних типів — шкільні лекції, семінари, конференції, диспути, практикуми, міжпредметні уроки — мають посісти в навчальному процесі пріоритетне місце.

На наш погляд, доцільним є проведення конференцій старшокласників за темами, які містять найбільші обсяги навчального матеріалу і є соціально та політично важливими для розуміння всього курсу.

У 10-му класі можна запропонувати тему «Українська революція і боротьба за збереження державної незалежності України 1917–1920 рр.».

Епіграфом до цієї конференції можуть стати слова з пісні «За Україну» (слова М. Вороного).

Ганебні пути
Ми вже порвали
І зруйнували царський трон!
З-під ярем,
Із тюрем,
Де був гніт,
Ми йдемо на вільний світ!
За Україну, за її долю,
За честь і волю, за народ!

Орієнтовні питання, винесені для обговорення на конференції

1. Початок української революції.
2. Центральна Рада та її суспільно-політична діяльність (1917 р.).
3. Проголошення УЦР незалежності України.
4. ЗУНР — українська держава в Східній Галичині.
5. Держава П. Скоропадського та українська революція.

6. Діяльність урядів Директорії УНР.
7. Проголошення соборності України.
8. Видатні політичні діячі та герої визвольної боротьби українського народу.
9. Історичне значення української революції та національно-визвольної боротьби в 1917–1920 рр.

В 11-му класі буде доцільно також провести учнівську конференцію за темою: «Україна в роки Другої світової війни».

Питання для обговорення на конференції

1. Радянсько-німецькі договори 1939 р. та українські землі.
2. Напад нацистської Німеччини на СРСР. Оборонні бої літа–осені 1941 р. на території України.
3. Плани нацистської Німеччини щодо України, гітлерівський «новий порядок».
4. Рух Опору нацистському режимові в Україні: його багатоскладовий і суперечливий характер.
5. Визволення України від німецько-фашистських загарбників.
6. Наші земляки — видатні учасники Другої світової війни.
7. Роль і внесок українського народу в розгром нацистської Німеччини.
8. Історичне значення перемоги над нацизмом для майбутнього України.

Під час вивчення курсів історії України та всесвітньої історії важливо сформулювати у старшокласників національні, міжнаціональні та загальнолюдські цінності. У зв'язку з цим потрібно звернутися до історичних понять та термінів: *крах тоталітаризму і перемога демократії, тенденція посилення європейської інтеграції, еволюційне просування демократичних країн до соціально-орієнтованого громадянського суспільства*.

У поєднанні з історичними поняттями «Державність України» усе це створює умови для формування у старшокласників цивілізаційного погляду на історію і суспільство, визначене формулою: «Я — громадянин України. Я — громадянин Європи. Я — громадянин Світу».

Розробляючи календарне і тематичне планування, учителів історії доцільно побудувати викладання історії України і всесвітньої історії, використовуючи міжпредметні уроки. Зокрема це можливо під час вивчення тем з історії культури, завдяки чому можна досягти динамічного сприйняття учнями цілісної картини розвитку культури у світі, а разом з тим усвідомити, яким був внесок українського народу до скарбниці світової культури. Досвідчені вчителі можуть провести міжпредметні уроки за схемою: історія України — всесвітня історія — українська література — зарубіжна література, що сприятиме створенню єдиної системи знань про суспільний розвиток людства на певному етапі.

Досить ефективним є проведення міжпредметних уроків під час вивчення тем, пов'язаних зі становленням індустріального і постіндустріального суспільства та тем, які розкривають суспільні та політичні рухи в країнах Європи і Україні XIX–XX ст. Це сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення щодо соціально-економічного та політичного розвитку світу, дасть розуміння загальних закономірностей суспільного розвитку та національних особливостей розвитку країн, що є основою для формування в учнів системи знань про світовий розвиток, виховання в них почуття причетності до людської цивілізації і відповідальності за майбутнє Української держави і нашого народу. Доцільно також використовувати на цих уроках різні форми **систематизації навчального матеріалу**.

Наприклад:

Таблиця 2

Суспільно-політичні рухи
(революції, повстання) у світі

Роки	Причини	Соціальні групи	Події (етапи)	Історичне значення	Основні поняття

Соціально-економічний розвиток країн першої половини XIX ст.

Назва країни	Фактори, що сприяли розвитку	Фактори, що стримували розвиток	Соціальні та економічні перетворення	Історичне значення	Основні поняття

Запропоновані таблиці можна використовувати під час проведення різного типу уроків з історії України і всесвітньої історії. Заповнюючи таблиці, можна організувати різноманітні форми роботи на уроці: роботу з документом, статистичною інформацією, систематизацію навчального матеріалу, поданого вчителем під час проведення шкільної лекції з урахуванням вікових особливостей учнів та навчальних можливостей класу.

Іншим видом систематизації навчального матеріалу є структурно-логічні схеми, які поєднують як текстовий, максимально ущільнений (і відповідно опрацьований) матеріал, так і його наочно-логічну структуру. Спочатку вчитель повинен пояснити зміст та особливості будови схеми-таблиці й організувати роботу учнів зі структурування окремих частин навчального матеріалу, що сприятиме формуванню у школярів певних уявлень про принципи структурування і відбору матеріалу. Наступна фаза (за умов сформованості навичок їх розуміння і використання) передбачає подання «чистої» графічної структури, яку слід заповнювати текстом під час самостійної роботи учня з підручником, збірником документів та іншими джерелами. Третій рівень — самостійна творча робота — передбачає створення учнем авторського варіанта структурно-логічної схеми, який після публічного захисту, обговорення і доповнення однокласники можуть взяти за основу.

У курсі історії України та всесвітньої історії учні дізнаються про різноманітні історичні образи. Так, під час вивчення курсу вітчизняної історії учень має виявити знання про князів, гетьманів, керівників національно-визвольного руху, політичних діячів, видатних представників суспільного і культурного відродження. У пригоді тут учням стають самостійна робота, використання довідкової, документальної та історико-публіцистичної літератури.

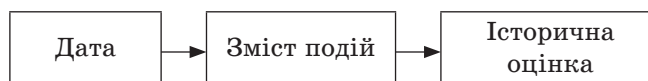
Алгоритм висвітлення історичних персоналій

1. Ознайомитися з найбільш важливими фактами біографії.
2. Простежити процес становлення особистості в конкретному соціально-історичному середовищі.
3. Виявити історичні умови, що вплинули на формування поглядів, якостей особи.
4. Дослідити участь історичної особи в суспільному житті.
5. Визначити, інтереси якої соціальної групи, класу, політичної сили відбивала історична особа в своїй діяльності.
6. Виявити вплив конкретної історичної особи на окремі галузі життя чи суспільно-політичні процеси.
7. З'ясувати морально-психологічні якості історичної особи.
8. Показати коло однодумців і соратників історичної особи.
9. Визначити історичну роль особи та її вплив на певну сферу життя суспільства.

Завдання на хронологію

У методиці викладання історії вироблено низку прийомів, які допоможуть учням відновити чи збагатити свої знання з хронології. Насамперед це складання хронологічних таблиць. Учні пишуть у хронологічній послідовності дати і назви подій, що допомагає закріпити їх у пам'яті. У ході уроку вони повинні вивчити мінімум обов'язкових дат, щоб, спираючись на них, уміти визначити в часі факти, історичні події.

Важливо не стільки механічно запам'ятати дату і подію, а й логічно пов'язати їх із характеристикою історичного явища та епохою. У загальному вигляді це можна зробити за схемою:

Підручники та посібники — найважливіше джерело знань.

Види роботи з підручником

- 1) Виписування короткого змісту головних історичних подій;
- 2) вибір назв, імен, дат, пов'язаних з певними подіями;
- 3) складання текстових і хронологічних таблиць;
- 4) складання складних і простих планів;
- 5) робота з поняттями і термінами;
- 6) аналіз історичних документів, репрезентованих у підручнику.

Кінцевою метою самостійної роботи учнів над текстом підручників і посібників, а також різноманітною історичною літературою є узагальнення навчального матеріалу, пошук зв'язків, формування умінь робити висновки.

Робота з картами

Важливе місце у вивченні історії посідає **локалізація подій на історичній карті**. Формування у школярів навичок локалізації подій вимагає системного підходу і послідовності. Розробляючи власну програму навчання учнів роботи з історичною картою, учителеві необхідно брати до уваги певні моменти.

5 класи

Основна увага приділяється формуванню первинних уявлень про історичну карту шляхом ознайомлення з настінною картою, навчанню того, як потрібно показувати на карті території держав, міста, напрямки військових походів, річки тощо.

Завдання з елементами гри

- а) здійснити уявну подорож по карті і розповісти про те, що можна було побачити у цей час;
- б) на карті позначені декілька місць, де відбувалися історичні події, з якими щойно ознайомились учні. Шляхом розігрування визначають, хто з учнів та про які з них розповідатиме. Учень отримує підготовлену вчителем карту-«дороговказ», яка допомагає йому відповідати;
- в) поступово розпочинається навчання роботи з контурною картою. Учні отримують від учителя виготовлену на комп'ютері карту-основу із завданням до неї.

6–7 класи

Формуються подальші вміння орієнтації в історичному просторі та часі під час роботи з контурною картою-карткою. Картки становлять систему, за допомогою якої учень фактично складає наприкінці року спрощений власний атлас. Учні, окрім підручника, під час роботи користуються атласами історичних карт для 6–7-х класів.

Серед завдань є як репродуктивні, так і аналітичні:

- а) виконання завдань за масштабом карти;
- б) аналіз змін у кордонах та територіях країн;
- в) порівняння змін, які сталися протягом певного часу на тій самій території.

8–9 класи

Перевагу надають аналітичним завданням. Використовують атласи із всесвітньої історії для 8-го класу та історії України для 9-го класу. Серед завдань є й такі: користуючись атласом, самостійно заповнити контурну карту за завданнями, запропонованими вчителем.

10–11 класи

Уміння, якими володіють учні, дозволяють їм самостійно виготовляти карти-схеми з позначенням розподілу сфер впливу, змін

кордонів, територіальних надбань та ін. Учні вільно використовують карту, ілюструючи свої розповіді про військові події та політичний розвиток країн світу.

Висновки

Учителі історії повинні зосередити свою увагу на забезпеченні виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, сприяє розвитку і збагаченню українських культурно-історичних традицій, вихованню культури міжетнічних і міжособистісних відносин, формуванню навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти й самореалізації особистості.

Література

1. *Баханов К. О.* Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі: Монографія. — Запоріжжя: Просвіта, 2000. — 160 с.: іл.
2. *Баханов К. О.* Лабораторно-практичні роботи з історії України (методичний посібник для вчителів) — К. : Генеза, 1996. — 208 с.
3. *Баханов К. О.* Методичний посібник з історії України. 7 клас. Традиції та інновації у навчанні історії в школі. — К. : Генеза, 2001. — 296 с.: іл.
4. *Баханов К. О.* Традиції та інновації в навчанні історії в школі: Дидактичний словник-довідник. — Запоріжжя: Просвіта, 2002. — 108 с.: іл.
5. *Бойко О. Д.* Історія України. Тести. Запитання. Завдання. — К. : Видав. центр «Академія», 1998. — 256 с.
6. *Історія України від найдавніших часів до початку XX ст.:* Запитання. Відповіді. Методичні рекомендації / М. Г. Тараненко, Ф. Л. Левітас. — К. : Магістр-S, 1999. — 160 с.
7. *Смирнов С. Г.* Задачник по истории средних веков: Для средних учебных заведений. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : МИРОС — Междунар. отношения, 1995. — 288 с.: ил.
8. *Смирнов С. Г.* Задачник по истории России: Учебное пособие для средней школы. — 2-е изд., перераб. — М. : МИРОС — Междунар. отношения, 1995. — 208 с.
9. *Сучасний учитель та сучасний урок (методичні рекомендації щодо вивчення історії України та всесвітньої історії в школі).* / укладач Ф. Л. Левітас. — 2-ге видання, стереотипне. — К. : КМІУВ імені Б. Грінченка, 2002. — 15 с.